

Marek Nowak

WPROWADZENIE

Niniejszy numer kwartalnika „Państwo i Społeczeństwo” tworzy zbiór artykułów poświęconych w całości tematowi „Wolność, własność, władza – dylematy doktryny i praktyki”¹.

Zjawiska wolności, władzy własności tworzą fundamenty życia społecznego w jego ontologicznym wymiarze, co do tego jest powszechna zgoda. Proces poznawczy prowadzi do eksploracji, wyjaśniania, rozumienia rzeczywistości w sensie politycznym, kulturowym, budowy systemów etycznych, określenia losu jednostki w świecie dawnym i współczesnym, jej bytu materialnego, zabezpieczeń socjalnych. Tak właśnie, wydaje się, została ukształtowana świadomość historyczna i metodologiczna widoczna w opracowaniach tworzących niniejszy zbiór.

Temat badawczy prezentowany powyżej nasuwa kilka uwag. Po pierwsze, wynika z niego propozycja podejścia integralnego do zjawisk będących w zasadzie przedmiotem kolejnych badań. Po drugie, odniesienie do *praxis*, powiązania z realiami życia społecznego. Po trzecia, założona niejako *a priori* dyskusyjność stawianych tez.

Związek między wyżej wymienionymi zagadnieniami można przyjąć za oczywisty, nawet jeżeli odrzucić, jak czyni to współczesna ilościowa ekonomia ortodoksyjna czy szkoły myślenia pozytywnego, względnie uznać za dyskusyjne wprowadzone przez romantyzm niemiecki, później niemieckie szkoły historyczne, zrodzony z nich instytucjonalizm amerykański, założenie jednolitości zjawiska, bazujący na wzajemnym powiązaniu i oddziaływaniu procesów społecznych. Powstaje jednak pytanie, czy jest to związek normatywny, „to, co powinno być”, czy realny, „to, co jest”. Dyskusja, czy nawet spór na ten temat nie znajduje rozwiąza-

¹ Problematyka powyższa była przedmiotem obrad sekcji Prawo i Administracja na zorganizowanej przez Krakowską Szkołę Wyzszą w maju 2005 roku V Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Państwo, gospodarka, społeczeństwo”.

nia wprost, w teoriach społecznych czy filozofii politycznej wciąż pojawiają się nowe propozycje.

Można jednak stwierdzić, jak to czynią szkoły liberalne, np. w Polsce Ferdynand Zweig, że własność prywatna to najbardziej skuteczny sposób na zapewnienie jednostce wolności, z drugiej strony – zakres wolności człowieka wyznacza granice władzy.

Pojmowanie tego, czym jest wolność, podlega nieustannej interpretacji ze strony różnorodnych orientacji, z których każda pretenduje do realności swego stanowiska; wolność jako zrozumienie konieczności w materialistycznej dialektyce Karola Marksa, pochod ducha ku wolności, co ma stanowić kres dziejów, jak to ujmuje filozofia idealistyczna G. W. F. Hegla.

Pogłębienie dyskusji przynosi liberalizm, który w wersji klasycznej buduje pojęcie „wolności od”: własność prywatna może zaistnieć tylko w warunkach braku przymusu, jak to widzimy u Johna Locke’a i Adama Smitha. Po niepowodzeniach rynku – skutecznego w sensie ekonomicznym, mało sprawnego czy nawet wręcz niesprawnego w sensie socjalnym, produkującego często więcej nędzy niż bogactwa, okazało się niezbędne wprowadzenie rozumienia wolności jako „wolności do”. Rozróżnienie jednak wolności negatywnej, typowej dla liberalizmu klasycznego, od wolności pozytywnej, znamiennej dla liberalizmu socjalnego, żądającego aktywności państwa, spowodowało głębokie różnice wśród liberałów i uruchomiło zarazem bogatą literaturę, wyposażoną w analizy sensu wolności. Najwyraźniej widzimy to w poszukiwaniach analitycznych Isiaha Berlina, który poddał krytyce dotychczasowe pozytywne koncepcje wolności.

W kontekście idei wolności może pojawić się problematyka władzy. Definicje są różnorodne, widoczny jest brak zgodności w poglądach na ten temat. Według Maxa Webera władza realizuje się w organizacji biurokratycznej, tworzącej najbardziej skuteczny sposób panowania. Dla Hannah Arendt władza nie jest własnością jednostki, lecz wspólnie działających grup lub kolektywów. Jednym z istotnych zagadnień widocznych w tej problematyce jest rozróżnienie władzy politycznej od ekonomicznej. Widzimy to u Milтона Friedmana, zwolennika liberalizmu klasycznego. Skupienie władzy politycznej w rękach państwa, oddanie władzy ekonomicznej prywatnym przedsiębiorcom tworzy mechanizm typu *checks and balances* i automatycznie eliminuje szkodliwy dla gospodarki i społeczeństwa etatyzm.

Własność tworzy pojęcie wielopłaszczyznowe, które można analizować w wymiarze filozoficznym, ekonomicznym, politycznym czy prawnym. W sensie ontologicznym tworzy fundamenty życia społecznego jako element ustroju gospodarczego, podstawa systemu prawnego, przedmiot stałych działań państwa. W tym sensie stanowi obiekt zainteresowań poznawczych szkół liberalnych, socjalistycznych i katolickich, zajmuje centralne miejsce w nauce społecznej Kościoła jako zobowiązanie prywatnego właściciela wobec innych ludzi.

Najwięcej uwagi autorzy zbioru poświęcili zagadnieniu władzy. Bogdan Szlachta w pogłębionym analitycznie, interesującym poznawczo artykule podejmuje zagadnienie władzy politycznej. Jest to według niego kluczowy problem dla doktryn politycznych. W dalszych wywodach wskazuje na niejednoznaczność ka-

tegorii „władza polityczna”. W ślad za myślą polskich konserwatystów zajmuje stanowisko odróżnienia „dwóch stron władzy”, czyli „władzy przedmiotowej” i „władzy podmiotowej”. Sens tych pojęć wynika z tak ujętej analizy.

Interesujący artykuł Piotra Kimli, oparty został na myśli politycznej Arnoldda Gehlena, którego zalicza – obok Maxa Schellera i Helmuta Plessnera – do trójcy klasyków antropologii filozoficznej. Przedmiotem badań autora są społeczne poglądy Gehlena – porządek społeczny, autor nie wyjaśnia, czy jest to porządek naturalny, ma zasadzać się na trwałych instytucjach. Są to władza i państwo. To one tworzą gwarancje bezpieczeństwa i politycznej wolności. Filozofia polityczna Gehlena prowokuje do dyskusji, chociażby w odniesieniu do cytowanych rozważań na temat inteligencji, rekonstrukcja i analiza jego myśli jest prowadzona przy użyciu kryteriów obiektywnych.

Władza w stanie zagrożenia stała się przedmiotem badań Anny Citkowskiej-Kimli. Punkt widzenia to wpływ fenomenu rewolucji na zmiany w strukturach władzy. Budowany w celach poznawczych model, jak podkreśla, doktrynalny tych zjawisk, weryfikuje w części praktycznej obserwacja empiryczna rzeczywistości politycznej. Dalsza część opracowań odnosi badany temat do zagadnień związanych z problematyką prawa, administracji publicznej, wspólnoty europejskiej i gospodarki agrarnej.

Krystyna Daniel w artykule pt. „Prawo w świetle przekonań moralnych i politycznych” przyjmuje, że prestiż i przestrzeganie prawa zależy w znacznym stopniu od wyznawanych w danym społeczeństwie wartości politycznych, moralnych i moralno-religijnych. Założenia teoretyczne tak określone weryfikuje przekonująco, używając argumentacji empirycznej.

Celem badań Pawła Laidlera stała się analiza orzeczeń Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych z czasów, kiedy zasiadał w nim John Marshall, w których sędziowie federalni uzyskali po raz pierwszy prawo do interpretowania konstytucji; rozumienie tego, czym jest prawo do wolności, własności, bezpieczeństwa jako naturalne prawo jednostek otworzyło drogę dla sądownictwa amerykańskiego do uruchomienia procesu ochrony niezwykłych praw człowieka.

Znaczenie zasad współżycia społecznego w prawie polskim stanowi temat podjęty w artykule Marcina Sali-Szczypińskiego. Przedmiotem badań autora jest analiza klauzuli generalnej – pojęcia i zakresu jej stosowania. Problematyka ta obejmuje również sens stosowania klauzuli słusnościowych w regulacjach prawa publicznego.

Konstytucja Grecji uchwalona w 1975 roku zawiera normy prawne określające system społeczno-ekonomiczny tego kraju. Analizie odpowiednich w tym względzie uregulowań poświęciła artykuł Anna Pulit. Zagadnienia te są na ogół dość odległe od problematyki podejmowanej przez polskie prawo konstytucyjne, tym bardziej wysiłek poznawczy autorki zasługuje na podkreślenie. Autorka podjęła próbę ustalenia intencji ustawodawcy, zmierzającego do zabezpieczenia równowagi między prawami własności a dobrze pojętym interesem publicznym.

Bronisław Bombała zastosował w swym artykule podejście personalistyczne do budowy, jak to określa, modelu administracji publicznej, który ma służyć,

jak można rozumieć, tworzeniu nowych, zreformowanych struktur, opartych na sprawnym i przyjaznym dla społeczeństwa zarządzaniu.

Zasada pomocniczości – subsydiarności podjęta przez Monikę Chlipałą, odniesiona została przez autorkę do podziału kompetencji między organami władzy publicznej oraz tymi organami a korzystającymi z ich usług grupami obywateli. Rozwiązania prawne powinny umacniać stosowanie zasady subsydiarności w działalności samorządu terytorialnego.

Z innej pozycji te zagadnienia ujmuje Piotr Laskowski. Wskazuje on na zjawisko korupcji, tworzące istotne zagrożenie dla sprawnego funkcjonowania samorządu terytorialnego. Samo zjawisko ocenia jako trudne do opanowania. Więzy partyjne, biurokracja, słaba świadomość tych spraw wciąż jeszcze *in statu nascendi* społeczeństwa obywatelskiego, blokują skutecznie wszelkie próby kontroli.

Podobnie w spojrzeniu Marka Balickiego obraz administracji publicznej, w tym również służby cywilnej, nie tworzy pozytywnych odniesień w społeczeństwie polskim. Przeniesienie na nasz teren rozwiązań nowoczesnych, wdrażanych w innych krajach – Wielkiej Brytanii – mogłoby przynieść polepszenie sytuacji na tym polu.

Problematyka unijna pojawia się w pracach Diane Roland i Justyny Maliszewskiej-Nienartowicz, obejmując zagadnienia karty praw unijnych, analizowanych w aspekcie brytyjskiego porządku prawnego, oraz granic działania Wspólnoty Europejskiej, które można określić przy zastosowaniu zasady proporcjonalności. W artykule Eleonory Marisovej głównym problemem jest rozwój słowackiego rynku rolnego. Autorka wskazuje na dysproporcje, które ujawnia porównanie rynku słowackiego z europejskim.

Wolność, władza, własność – trzy fundamentalne zjawiska społeczne, które mogą prowadzić człowieka i społeczeństwo do sukcesu i rozwoju lub porażki i unicestwienia. Należy pamiętać, że każda epoka historyczna przynosi zmiany w polityce, gospodarce, ideologii, świadomości społecznej, co określa zasadniczo kształt dyskusji w sprawach fundamentalnych. W każdej jednak epoce powinien zaistnieć punkt docelowy prowadzonego sporu, zawierający się w pytaniu, jak działać, aby polepszać, a nie pogarszać. Ta właśnie kwestia stanowi podstawowy dylemat doktryny i praktyki